

Yadigaroglu, Hüseyin, “Pandeminin Sosyal Etkileri ve Değişen Gündelik Hayat: Trabzon Kentinin KOVİD-19 Deneyimi”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 9/19, ss.363-384.
DOI: 10.31765/karen.1366729

Bu çalışma, Karadeniz Teknik Üniversitesi Etik Kurulu'nun 04.08.2021 tarih ve E-82554930-050.01.04-154667/400-1245 sayılı kararı ile yürütülmüştür.

This study was carried out with the decision of Karadeniz technical University Ethics Committee dated 04.08.2021 and number E-82554930-050.01.04-154667/400-1245.

* Araştırma Makalesi / Research Article

** Dr. Öğr. Üyesi,
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Trabzon//TÜRKİYE
 hyadigaroglu@ktu.edu.tr

ORCID : 0000-0002-9490-8428

Anahtar Kelimeler: KOVİD-19, Pandemi, Trabzon, Hastalık Deneyimi, Yeni Normal

Keywords: COVID-19, Pandemic, Trabzon, İllness Experience, New Normal

PANDEMİNİN SOSYAL ETKİLERİ VE DEĞİŞEN GÜNDELİK HAYAT: TRABZON KENTİNİN KOVİD-19 DENEYİMİ*

Hüseyin YADİGAROĞLU**

Öz: Bu çalışmanın konusu KOVİD-19 salgınının Trabzon kentinde yaşayan insanlar tarafından nasıl deneyimlendiğini irdelemektir. KOVİD-19 salgını tüm dünyayı etkileyen bir pandemidir. Salgın hastalıkların büyük coğrafyalarda etkili olması anlamını taşıyan pandemi, dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkisi altına almış ve binlerce insana bulaşmıştır. Türkiye'nin Kuzey Doğu Bölgesi'nde yer alan ve büyükşehirlerden biri olan Trabzon, vaka sayılarının belli dönemlerde Türkiye ortalamasının üzerinde olması nedeniyle pandeminin etkilerini fazlasıyla deneyimlendiği bir kenttir. Sosyolojik düşüncede işlevselcilik ve sembolik etkileşimcilik teorileri hastalık deneyimine odaklanır ve hastalıkları yaşanmış bir deneyim olarak kavramsallaştırır. Buna göre çalışmanın temel kuramsal perspektifi işlevselci teoridir. Çalışmada KOVİD-19 salgını yaşanmış bir deneyim olarak ele alınmıştır. Hastalık deneyimi, hastalık belirtilerinin görülmeye başlanmasından iyileşme, rehabilitasyon veya ölüme kadarki süreçte yaşanan ve yapılan tüm eylem ve duyguları kapsamaktadır. Bu çalışmada, işlevselci perspektif benimsenmiş ve pandeminin bir risk olarak toplumsal sistemde neden olduğu dönüşüm ele alınmış ve dönüşümün etkileri Trabzon'da yaşayan insanların deneyimleri üzerinden sorunsallaştırılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, toplumsal sistemi tehdit eden pandemiye karşı sistemin uyum ve dengeyi yeniden sağlama adına gösterdiği tepkileri, bireylerin deneyimleri üzerinden irdelemektir. Çalışma bir tarama araştırması olarak tasarlanmış ve veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Anket; demografik bilgiler, ekonomik durum, sosyal hayat, geleceğe dair düşünce, pandeminin nedenleri ve korunma yolları, pandemi sürecinde devlet desteği ve uzaktan eğitim gibi temaları içeren sorulardan oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini Trabzon'da yaşayan (kır ve il merkezinde) ve yetişkin olan 391 (182 kadın ve 209 erkek) kişiden oluşmaktadır. Çalışmadan elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak pandemi, toplumsal sistem için bir risktir ve risk toplumsal sistemde işlevsizliklere neden olmuştur. Buna karşı kurumsal yapı (özellikle sağlık kurumu) riske karşı uyum ve dengeyi sağlama amacıyla yeni normal bağlamında “HES kodu” ve “temizlik, maske, mesafe” söylemi gibi uygulamalarla kendini korumuştur. Araştırma neticesinde katılımcıların %30,9'u sosyal etkinliklere daha az katıldığını, %29,9'u evde geçirdiği zamanın arttığını ve

Geliş Tarihi / Received Date: 21.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.09.2023

%53,1 salgında sosyal etkileşimin sınırlandırıldığını söylemiştir. Dolayısıyla yeni normal düzende temas ve etkileşim sınırlandırılarak bu- laş riskine karşı önlem alınmış ve sağlık ku- rumu bireysel sorumlulukların (mesafeye dik- kat etme, aşı vurulma ve maske kullanımı vb.) önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda araştırma sonucunda katılımcıların %78,7'si aşı vurula- cağını belirtmiştir.

SOCIAL IMPACTS OF THE PANDEMIC AND CHANGING DAILY LIFE: TRABZON CITY'S COVID-19 EXPERIENCE

Abstract: The subject of this study is to examine how the COVID-19 epidemic is experienced by people living in the city of Trabzon. The COVID-19 epidemic is a pandemic that affects the whole world. The pandemic, which means that epidemic diseases are effective in large ge- ographies, has affected Turkey as well as the world and infected thousands of people. Trab- zon, one of the metropolitan cities in the North Eastern Region of Turkey, is a city where the effects of the pandemic are greatly experienced due to the number of cases being above Tur- key's average at certain periods. In sociological thought, functionalism and symbolic interac- tionism theories focus on the experience of ill- ness and conceptualize illness as a lived expe- rience. Accordingly, the main theoretical per- spective of the study is functionalist theory. In the study, the COVID-19 epidemic was con- sidered as a lived experience. Illness experience includes all actions and emotions experienced and performed during the period from the on- set of disease symptoms to recovery, rehabili- tation or death. In this study, a functionalist perspective was adopted and the transfor- mation caused by the pandemic in the social system as a risk was discussed and the effects of the transformation were problematized

through the experiences of people living in Trabzon. In this context, the aim of the study is to examine the reactions of the system to re- store harmony and balance against the pan- demic that threatens the social system, through the experiences of individuals. The study was designed as survey research and the data was obtained by survey technique. Questionnaire; It consists of questions covering themes such as demographic information, economic situation, social life, thoughts about the future, causes of the pandemic and ways to protect it, govern- ment support during the pandemic and dis- tance education. The sample of the research consists of 391 adults (182 women and 209 men) living in Trabzon (rural and city center). The data obtained from the study were ana- lyzed through the SPSS program. As a result, the pandemic is a risk for the social system, and the risk has caused dysfunctions in the social system. Against this, the institutional structure (especially the health institution) has protected itself with practices such as "HES code" and "cleaning, mask, distance" discourse in the con- text of the new normal, in order to ensure har- mony and balance against risk. As a result of the research, 30.9% of the participants said that they attended social events less, 29.9% said that the time they spent at home increased, and 53.1% said that social interaction was lim- ited during the epidemic. Therefore, in the new normal order, precautions were taken against the risk of contamination by limiting contact and interaction, and the health institution em- phasized the importance of individual respon- sibilities (paying attention to distance, getting vaccinated and using a mask, etc.). In this con- text, as a result of the research, 78.7% of the participants stated that they would be vac- cinated.

Giriş

2019 Aralık ayında ilk olarak Çin'in Vuhan şehrinde tespit edilen ve ardından tüm dünyaya yayılan KOVID-19 pandemisi, "Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyayı saran 'İspanyol' gri- binden ... bu yana, en kötü küresel acil halk sağlığı sorunu oldu".¹ Öyle ki, günlerce süren ka- rantina süreçleri, sokağa çıkma yasakları, toplu etkinliklere sınırlandırma getirilmesi, temiz- lik, maske kullanımı, mesafeye dikkat etme vb. uygulamalar gündelik hayatın olağan pratikleri haline geldi. "Fiziksel bağlamda gerçekleşen sosyal ilişkiler bir süre askıya alınmış, dijital plat- formlar vasıtasıyla devam ettirilmeye çalışılmıştır".² Modernizm ve küreselleşme tartışmaları da pandemiyle birlikte tekrar gündeme taşınmıştır. Esasında modern toplum ve küreselleşme

¹ Saad-Filho, 2022: 15.

² Ahmadi, 2020: 67.

süreçleri, risk toplumu,³ “toplumsal olanın sonu”,⁴ “katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği”⁵ ve akışkanlık⁶ üzerinden eleştirilmiştir. Benzer bağlamda pandemi “küreselleşmeye yönelik eleştirileri hızlandırdı ve küreselleşmeden uzaklaşma çağrıları yapıldı”.⁷ Hatta salgın, “liberal ekonomiye, kapitalist modele ilişkin inancı ve itimadı sarsmıştır”.⁸

Salgınların bilim ve aklın rehberliğinde yükselen modern toplumlarda dahi görülmesi şüphesiz ki bu toplum türünü ve onu meydana getiren temel fikir (rasyonelleşme gibi) ve eylemlerin sorgulanmasına sebep olmuştur. Salgınların ortaya çıkmasının birçok sebebi vardır. “Hijyen kurallarına uymama, insanların yerleşik hayata geçtikten sonraki hayat tarzlarının sebep olduğu sağlıksız ortamlar, ekolojik dengenin bozulması, kıtlıklar, doğal afetler ve insanların bağımsızlık sistemlerinin herhangi bir sebeple zayıflaması ilk akla gelen sebeplerdir”.⁹ Salgınlar, - hangi sebeple ortaya çıkarsa çıksın - toplumsal yapıyı etkilemektedir. Çağdaş düşünür Anthony Giddens, kritik konum kavramıyla “hangi nedenle olursa olsun gündelik hayatın alışılmış rutinlerinin kökten sarsıldığı koşulları” kastetmektedir.¹⁰ KOVİD-19 deneyimi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ve özelden Trabzon’da toplumsal yapı ve bu yapının unsurlarının (toplumsal kurumlar, gündelik hayat pratikleri gibi) salgını merkeze alarak yeniden tanımlanma ve form kazandırma gerekliliğini meydana getirmiştir. Öyle ki artan teknik kapasite ve dijital olanaklarla birlikte toplumsal yapı ve kurumlarda inovatif eğilimler hayata geçirilmiştir. Bu anlamda pandeminin “dünya çapında yaşam biçimlerini temelden değiştirdi”ğini¹¹ ve “dijital dönüşümü artırdı”ğini¹² söylemek mümkündür. Bir yandan “dijital dönüşüm, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı fırsatlarla tüm paydaşların entegre olduğu, aktivite ve katılım odaklı bir dijital ekosistem inşa ederek çeşitlenen müşteri beklentilerini karşılamaya yönelik bir değer önerme süreci”¹³ ile karşı karşıya kalındığı gibi bir yandan da büyük çaplı afet veya salgın dönemlerinde “özgeçilim” eğilimi yaygınlaşır ve “bireyleri geçici bir süre için dahi olsa. Bu ‘dış tehdide’ karşı birlik olmaya teşvik eder. Bir bakıma geçici bir ortak kimlik sağlayarak toplumsal aktörlere buluşma zemini hazırlar”.¹⁴

KOVİD-19 deneyimi sosyal ve ekonomik sorunlara neden olmanın yanında esas olarak bir halk sağlığı sorunu olmuştur. Türkiye’deki KOVİD-19 verileri göz önüne alındığında belli dönemlerde Trabzon, vakaların en fazla görüldüğü kentlerden biri olmuştur. 11-17 Eylül 2021 dönemine ait verilerde en fazla vaka yoğunluğu yaşanan kentler listesinde 538,61’lik oranla Trabzon ilk sırada yer almıştır. Bu durum KOVİD-19 vaka sayısının 10 kat arttığını göstermektedir.¹⁵ Benzer şekilde Sağlık Bakanlığı’nın 8-14 Şubat 2021 dönemine ait verileri göz önüne alındığında vaka sayılarının en yüksek olduğu beş il: Trabzon, Rize, Ordu, Giresun ve Samsun kentleridir.¹⁶ Dolayısıyla Trabzon pandeminin etkilerinin en fazla deneyimlendiği bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Vaka sayılarının fazla görülmesine karşın Sağlık Bakanlığı’nın güncel verileri göz önüne alındığında aşılama oranının %82,9 düzeyinde olması birçok kente göre Trabzon’da bağışıklama oranının daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir.¹⁷

³ Beck, 2014: 8.

⁴ Touraine, 2014: 519.

⁵ Berman, 2017: 27.

⁶ Bauman, 2018: 7, 17, 18.

⁷ Genç, 2021: 16.

⁸ Doster, 2020: 109.

⁹ Kılıç, 2020: 22.

¹⁰ Giddens, 2005: 281.

¹¹ Collins, Landivar ve Ruppner, 2021: 101.

¹² Yıkılmaz, 2021: 130.

¹³ Yıkılmaz, 2021, 119.

¹⁴ Akgüngör, 2010: 5

¹⁵ Hürriyet, 28 Eylül 2021, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/trabzonda-koronavirus-vaka-sayisinda-10-kat-artis-41904721>

¹⁶ BBC News Türkçe, 25 Şubat 2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56184456>.

¹⁷ Sağlık Bakanlığı, 2023, <https://covid19.saglik.gov.tr/>

Literatüre bakıldığında Trabzon’da KOVİD-19 pandemi süreciyle ilgili olarak Özgün, “Korona-virüs Salgınının Belediye Hizmetlerine Etkisi: Trabzon Örneği” adlı çalışmasıyla Trabzon belediye hizmetlerinin sunumunda görülen değişiklikleri konu edinmiştir.¹⁸ Onur, “Covid-19 Salgın Döneminde Peyzaj Ve İnsan İlişkisinin Mekânsal Tercihler Üzerinden İncelenmesi” başlıklı çalışmasında pandemi sürecinde mekânsal tercih değişimleri Trabzon kenti özelinde ele almıştır.¹⁹ Zeren ve Yılandıcı ise “Türkiye’de COVID-19 Salgınının Mekansal Yapısı” başlıklı çalışmada Trabzon’un KOVİD-19 salgını açısından en riskli kentlerden biri olduğu ve komşu şehirlerle mekânsal etkileşimin Trabzon’da fazla olmasının bu durumun en önemli nedeni olduğu vurgulanmıştır.²⁰ Tüm bu çalışmalar sosyoloji alanı dışında KOVİD-19’un Trabzon’daki etkilerini ele almıştır. Pandeminin etkilerinin bu denli hissedildiği bir kentte yaşayanların söz konusu salgının toplumsal yapıya etkileri ve yapının aktörleri tarafından nasıl deneyimlendiği sosyolojik izaha muhtaçtır. Bu bağlamda araştırmada işlevselci perspektif üzerinden hastalık deneyimi (KOVİD-19) ele alınmıştır.

İşlevselcilik, organizmacı toplum görüşüne dayalı olarak toplumun farklı görevleri yerine getiren ancak aynı amaca yani bütünü devamlılığını sağlayan parçalardan oluştuğunu savunur. “İşlevselcilikte toplum, hiçbir kısmının bütünden ayrı olarak anlaşılamayacağı ve birbirleri ile ilişkili kısımlardan oluşan bir sistemdir. Bu görüşe göre: Herhangi bir kısımdaki değişim, sistemin diğer kısımlarında bir miktar dengesizliğe ve bir ölçüde de bir bütün olarak sistemin yeniden düzenlenmesine yol açar”.²¹

KOVİD-19 bir salgın olarak toplumsal sistem açısından işlevsizliktir. Söz konusu olan bu işlevsizliğe karşı toplumsal sistem, uyum ve dengeyi tesis edebilme adına yeniden örgütlenmiştir. Bu örgütlenme “yeni normal” olarak kavramsallaştırılmıştır. Yeni normal, “pandemi sırasında yeni bir yaşam biçimi veya faaliyetleri yürütmenin yeni bir yoludur”.²² Yeni normal, “evden çalışma ortamı, ebeveynlerin çocuklarına yeni bir karma öğrenim ortamında evde eğitim vermesi, izolasyon ve karantina ve halka açık yerlerde yüz maskesi ve yüz siperliği takma zorunluluğu”²³ vb. beklentileri içermektedir. Bu bağlamda araştırmanın temel sorusu bir salgın veya bir risk olarak KOVİD-19’un toplumsal sistemde neden olduğu işlevsizlikler ve sistemin salgına karşı vermiş olduğu tepkilerin (örneğin sağlık kurumunun HES kodu gibi dijital uygulamayı hayata geçirmesi) bireyler tarafından nasıl deneyimlendiğidir. Böylelikle KOVİD-19’un toplumsal sistemde neden olduğu işlevsizliklerin kurumsal yapıda (başta sağlık kurumu olmak üzere, ekonomi ve eğitim vb.) neden olduğu değişimi ve toplumsal yapının aktörleri olan bireyler üzerindeki etkilerini değişen gündelik hayat pratikleri üzerinden analiz etmek mümkün olacaktır.

Sosyolojik teoride “hasta olma’nın esasen organizmanın biyo-kimyasal işleyişindeki bir bozuluktan ziyade bir toplumsal ilişkiler durumu olduğudur”.²⁴ Bu anlamda hastalık (illness), (sosyolojik düşüncede) hem hastanın hem de onun sosyal çevresinin hastalığa ve hastalığın neden olduğu belirtilere göstermiş olduğu tepkiler üzerinden değerlendirilir.²⁵ Sosyolojik teoriler (işlevselcilik ve sembolik etkileşimcilik) hastalık deneyimine odaklanır ve hastalığı “yaşanmış bir deneyim” olarak ele alır.²⁶ Hastalık deneyimi, “insanların hastalık belirtilerini fark etmeye ve algılamaya başladığı andan tedavi ve sonrasındaki rehabilitasyon veya ölüme kadarki dönemi içine alan; bilişsel ve eylemsel yönler içeren çok bileşenli bir durum olarak ifade edilebilir”.²⁷

¹⁸ Özgün, 2021.

¹⁹ Onur, 2020.

²⁰ Zeren ve Yılandıcı, 2020.

²¹ Akt. Wallace ve Wolf, 2012: 43

²² Sundawa, Logayah ve Hardiyanti, 2021: 5.

²³ Corpuz, 2021: 344.

²⁴ Turner, 2011: 49.

²⁵ Kleinman, 1988: 3.

²⁶ Giddens, 2013: 312

²⁷ Yadigaroglu, 2018: 33.

İşlevselci teorisinin önemli temsilcilerinden biri olan Parsons'a göre, sağlıklı olma bireyin toplumsal sisteme dahil olabilmesi ve rollerini yerine getirebilmesinin ön koşuludur. Dolayısıyla sistemin işleyişi açısından sağlıklı olmak gerekir. Hastalık ise işlevsizliktir.²⁸ Parsons işlevsizlik yani hastalık durumunda toplumsal sistemin sürdürülebilir olabilmesi ve dengenin devam edebilmesi için hasta rolü kavramını üretir. Çünkü esas olan bireyden ziyade sosyal rollerdir. Toplumsallaşma yoluyla öğrenilen hasta rolü, hasta olan birey, onun çevresi ve sağlık uzmanlarının nasıl bir rol sergileyeceğini ve rolün getirdiği hak ve sorumlulukları özetlemektedir. Hasta rolünün dört özelliği vardır. İlk olarak hasta mevcut sosyal rol ve yükümlülüklerinden muafır. Hasta, hastalığından kişisel olarak sorumlu değildir. Hasta olan kişi iyileşmeyi istemeli ve uzmanlardan yardım almalıdır.²⁹

1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma dünyanın karşı karşıya kaldığı son pandemiye karşı toplumsal yapı ve onun kurumsal boyutlarının verdiği tepkilerin, yapılan uygulamaların Trabzon kentinde yaşayan insanlar tarafından nasıl deneyimlendiğine odaklanmaktadır. Araştırma, çok sayıda kişi ve olayı içerdiği için tarama şeklinde tasarlanmıştır. Tarama araştırması, "pek çok insana ... inançlarını, görüşlerini ve geçmişteki ya da şimdiki davranışlarını"³⁰ sorarak kapsamlı bilgi edinmeyi sağlar. Tarama araştırmalarında en yaygın kullanılan veri elde etme tekniği ankettir. Anket, "katılımcının daha önce belirlenmiş bir sıralamada ve yapıda oluşturulan sorulara karşılık vermesiyle veri elde etme tekniği"dir.³¹ Bu araştırmada anket formu 35 sorudan oluşmaktadır. Ankette demografik, pandeminin ekonomik duruma etkileri, pandemi sürecinde sosyal ilişkiler, salgından korunma yöntemleri, aşı ve uzaktan eğitime dair sorular yer almaktadır.

Araştırmanın evreni Trabzon ilinde yaşayan tüm yetişkinlerdir. Örneklemin belirlenmesinde istatistiki teknik kullanılmış olup evrenin (Trabzon ilinin toplam nüfusu) büyüklüğüne göre örneklem hesaplanmıştır. Trabzon evreni, %95 güven aralığı ve %5 hata payı ile 384 kişi tarafından temsil edilmektedir. Basit rastlantısal örnekleme tekniğinin kullanıldığı bu araştırmada örneklem 391 kişiden oluşmaktadır. Basit rastlantısal örnekleme, "araştırmacının bir örnekleme çerçevesi oluşturduğu ve örnek olayları seçmek için saf bir rastlantısal süreç kullandığı, böylece nüfustaki her bir örnekleme unsurunun eşit seçilme olasılığının bulunduğu rastlantısal örneklemedir".³² Uygulama 01.10.2021 ve 01.04.2022 tarihleri arasında yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS Statistics 23 programı ile analiz edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların cinsiyet durumları

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	182	46,5
Erkek	209	53,5
Toplam	391	100,0

Tablo 1 katılımcıların cinsiyete göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre katılımcıların %46,5'i kadın %53,5'i de erkektir.

²⁸ Parsons, 1991: 289.

²⁹ Parsons, 1991: 294.

³⁰ Neuman, 2012a: 395.

³¹ Coşkun, Altunışık ve Yıldırım, 2019: 99.

³² Neuman, 2012b: 331

Tablo 2. Katılımcıların yaş durumu

Yaş	Sayı	Yüzde
18-23	91	23,3
24-29	84	21,5
30-35	57	14,6
36-41	30	7,7
42-47	44	11,3
48-53	31	7,9
54-59	28	7,2
60-65	16	4,1
66 yaş ve üzeri	10	2,6
Toplam	391	100,0

Tablo 2 katılımcıların yaşa göre dağılımını göstermektedir. Buna göre 18-23 yaş grubu %23,3'lük oranla en kalabalık grup olurken 66 yaş ve üzeri grup %2,6'luk oranla en az katılımcının olduğu gruptur.

Tablo 3. Katılımcıların eğitim durumu

Eğitim	Sayı	Yüzde
İlkokul mezunu	48	12,3
Ortaokul mezunu	37	9,5
Lise mezunu	123	31,5
Üniversite mezunu	160	40,9
Yüksek lisans	17	4,3
Doktora	5	1,3
Okuryazar değil	1	,3
Toplam	391	100,0

Tablo 3'e bakıldığında katılımcıların çoğunluğu (%40,9'u) üniversite mezunudur. Okuryazar olmayanların oranı ise %0,3'tür.

Tablo 4. Gelir durumu

Gelir	Sıklık	Yüzde
Asgari ücret altında	126	32,2
4-6 bin	73	18,7
8001-10000	41	10,5
12001 ve üzeri	33	8,4
asgari ücret	60	15,3
6001-8000 arası	42	10,7
10001-12000	10	2,6
Toplam	385	98,5
Missing System	6	1,5
Toplam	391	100,0

Gelir durumunu gösteren tablo 4'e bakıldığında katılımcıların %32,2'si asgari ücretin altında bir gelire sahiptir. En yüksek gelir grubuna (10001-12000) sahip olanların oranı da %2,6'dır.

Tablo 5. Yerleşim yeri

Yerleşim	Sayı	Yüzde
Köy	43	11,0
İlçe	135	34,5
İl Merkezi	213	54,5
Toplam	391	100,0

Tablo 5 katılımcıların yerleşim yerine göre dağılımlarını göstermektedir. Buna göre katılımcıların %54,5'i il merkezinde, %34,5'i ilçe merkezlerinde ve %11'i de köyde yaşamaktadır. Trabzon hem coğrafi yapısı sebebiyle hem de nüfusun büyük bir kısmının köyü olması sebebiyle pandemi sürecinde kent merkezinden kırsal alana doğru göç hareketliliği görülmüştür. Köyler, özellikle sokağa çıkma yasağı ve izolasyon uygulamalarından kaçış için tercih edilen yerleşim alanları olmuştur. Apartman veya sitede oturan ve kalabalık içerisinde yaşayan insanların salgına maruz kalma riski daha fazladır. Öyle ki Türkiye'deki vakaların dağılımına bakıldığında da şehirlerdeki müstakil evlerin olduğu mekânlarda vaka sayılarının diğer yerlere oranla daha seyrek olduğu görülmektedir".³³

Tablo 6. Medeni durum

Medeni durum	Sayı	Yüzde
Evli	198	50,6
Bekâr	185	47,3
Dul	2	,5
Nişanlı	6	1,5
Toplam	391	100,0

Tablo 6 katılımcıların medeni durumlarını göstermektedir. Evli %50,6, bekâr %47,3, nişanlı %1,5 ve dul %0,5 oranındadır.

2. Araştırmadan Elde Edilen Bulgular

Yapılan tarama çalışmasında ekonomi, sosyal, sağlık ve eğitimle ilgili sorulara yer verilmiştir. Pandeminin ekonomiye etkileri; değişen harcama eğilimi, iş ve meslek durumu ve Trabzon'un ekonomik durumuna dair soruları içermektedir. Pandeminin sosyal etkileri, gündelik hayat ekseninde ele alınmakla birlikte değişen etkileşim ve ilişki örüntülerine dair sorulardan oluşmaktadır. Sağlık kurumunun pandemide sürdürülebilirliği ve sağlık hizmetlerine erişim, aşılama, salgından korunma yolları ve genel olarak katılımcıların sağlık durumlarıyla ilgili sorulara yer verildi. KOVİD-19'un eğitim sisteminde yarattığı krize karşı verilen uzaktan eğitim hizmeti hakkında katılımcıların görüşleri soruldu. Ayrıca salgınların ortaya çıkma sebebi ve geleceğe dair insanların düşüncelerinin neler olduğuyla ilgili sorulara ankette yer verildi.

2.1. KOVİD-19'un Ekonomi Kurumuna Etkileri ve Sistemin Tepkileri

Toplumsal yapının temel kurumlarından biri ekonomidir. Pandemi ekonomik yapıyı ve kurumsal düzeni bozmuştur. Tablo 7 pandeminin katılımcıların gelir durumlarına etkisini göstermektedir.

Tablo 7. Pandeminin gelir durumuna etkisi

	Sayı	Yüzde
Gelir düştü	193	49,4
Gelir arttı	26	6,6
Gelir değişmedi	172	44,0
Toplam	391	100,0

³³ Taştan, 2020: 36.

Tablo 7'ye bakıldığında katılımcıların %49,4'ünün geliri düşmüştür. Bir afet olarak nitelendirilebileceğimiz KOVİD-19 salgını ve salgına karşı alınan önlemler ekonomide önemli değişimleri getirmekle birlikte krize de sebep olmuştur.

Salgına karşı alınan özellikle “sosyal hareketliliği ve teması kısıtlayan” olağanüstü sağlık önlemleri, insan sağlığıyla ilgili genellikle olumlu etki ve sonuçları yanında, ekonomi ve toplum hayatının tüm yönlerini, ulusal ve uluslararası düzeyde ciddi ve olumsuz biçimde etkilemiş; ekonomik ve toplumsal faaliyetlerin yavaşlamasına/durmasına ve daralmasına yol açmıştır. Başka bir deyişle, benzerlerinden farklı olarak, bu defa yaşanan sağlık krizi, küresel düzeyde bir “ekonomik ve toplumsal kriz”e de yol açmıştır.³⁴

Bu çalışma itibarıyla salgının dünya ölçeğinde neden olduğu ekonomik krizin gelir durumunu etkilediği görülmüştür. Tablo 7'ye bakıldığında sadece %6,6'lık oranda gelir durumunun arttığı görülmektedir. Gelirin arttığı sektörler salgın sürecinde de aktif olan işletmeleri içermektedir. Fırın ve market gibi temel beslenme ihtiyaçlarını karşılayan işletmelerin yanı sıra “sağlık, ilaç, teknoloji ile ilgili sektörler gelecekte daha önemli hale gelecektir.” Ayrıca hizmet sektöründe dijitalleşmenin artacağı da öngörülmektedir. Bunlara karşı “turizm, havacılık, konaklama gibi diğer bazı sektörler de olumsuz etkilenecek”tir.³⁵

Tablo 8. Alışveriş tercihi

Alışveriş türü	Sayı	Yüzde
İnternet yoluyla	105	26,9
Market/AVM'ye giderek	135	34,5
Hem internet hem AVM'ye giderek	151	38,6
Toplam	391	100,0

Tablo 8 KOVİD-19 deneyiminin alışveriş tercihinin etkilerini göstermektedir. Tabloya bakıldığında katılımcıların %26,9'u internet yoluyla, %34,5'i market/AVM'ye giderek ve %38,6'sı da her iki seçeneği tercih etmiştir.

KOVİD-19 salgını öncelikle tüketiciyi, tüketicinin satın alma kararlarını ve alışkanlıklarını pazarlama disiplini ve uygulamaları açısından değiştiriyor. KOVİD-19 salgını sırasında birçok girişimci işletmesini kapalı tutuyor ve birçok tüketici de hükümetlerin getirdiği yasaklar ve kurallar nedeniyle alışverişte sınırlı kalıyor. Bu durum tüketicide panik, stres gibi farklı duyguların oluşmasına neden olmaktadır.³⁶

Ayrıca “KOVİD-19 salgını ve tecrit ve sosyal mesafe kuralları tüketicilerin alışverişin yanı sıra satın alma alışkanlıklarını da bozdu. Tüketiciler doğaçlama yapmayı ve yeni alışkanlıklar öğrenmeyi öğreniyor. Örneğin tüketici mağazaya gidemediği için mağaza eve geliyor”.³⁷ KOVİD-19'un tüketim davranışlarına etkileri sekiz başlıkta özetlenmektedir. Bunlar: “İstifçilik”, “doğaçlama”, “bastırılmış talep”, “dijital teknolojiyi benimseme”, “mağazanın eve gelmesi”, “işyaşam sınırlarının bulanıklaşması”, “arkadaşlarla ve aileyle buluşmalar” ve “yeteneğin keşfi”.³⁸ İstifçilik, “tüketiciler günlük tüketim için temel ürünleri stokluyor, bu da geçici stok ve kıtlıklara neden oluyor. Buna tuvalet kâğıdı, ekmek, su, et, dezenfektan ve temizlik ürünleri dâhildir”. Doğaçlama, “tüketiciler kısıtlamalar olduğunda doğaçlama yapmayı öğrenirler. Bu süreçte mevcut alışkanlıklar bir kenara atılıyor ve yeni tüketim yolları icat ediliyor”. Bastırılmış talep, “kriz ve belirsizlik zamanlarında genel eğilim, isteğe bağlı ürün veya hizmetlerin satın alınmasının ve tüketilmesinin ertelenmesi yönündedir”. Dijital teknolojiyi benimseme,

³⁴ Acar, 2020a: 482.

³⁵ Genç, 2021: 16.

³⁶ Şimşek, 2021: 160-161.

³⁷ Sheth, 2020: 280.

³⁸ Sheth, 2020: 281.

tüketiciler, “sırf zorunluluktan dolayı birçok yeni teknolojiyi ve uygulamalarını benimsedi. Bunun bariz örneği Zoom video hizmetleridir”. Mağazanın eve gelmesi, “Hindistan, Çin, İtalya gibi ülkelerde ve diğer ülkelerdeki tam tecrit nedeniyle tüketiciler markete veya alışveriş merkezlerine gidemiyor. Bunun yerine mağaza eve geliyor”. İş-yaşam sınırlarının bulanıklaşması, “tüketiciler, sınırlı alana ve çalışma, öğrenme, alışveriş ve sosyalleşme gibi çok fazla ayrı faaliyete sahip olan evde mahkûmlardır”. Arkadaşlarla ve aileyle buluşmalar, “Coronavirüsün en büyük etkilerinden biri, kısmen onların iyi olduğundan emin olmak, kısmen de hikâyelerini ve deneyimlerini paylaşmak için uzaktaki arkadaşlar ve aile ile temasa geçmektir”. Yeteneğin Keşfi, “evde geçirilen sürenin daha esnek hale gelmesiyle tüketiciler yemek tarifleri denemeye başladı, yeteneklerini geliştirdi ve müzik çalmanın, öğrendiklerini paylaşmanın ve çevrimiçi alışveriş yapmanın yaratıcı ve yeni yollarını daha yaratıcı bir şekilde hayata geçirdi”.³⁹

Tablo 9. Çalışma durumu

	Sayı	Yüzde
Sadece çalıştığım gün sayısı azaldı	54	13,8
Sadece çalıştığım gün sayısı arttı	4	1,0
Sadece çalışma saatim arttı	18	4,6
Sadece çalışma saatim azaldı	10	2,6
Çalışma gün ve saati arttı	17	4,3
Çalışma gün ve saati azaldı	62	15,9
İşsiz kaldım	50	12,8
Değişmedi	174	44,5
Toplam	389	99,5
Missing System	2	,5
Toplam	391	100,0

Tablo 9 katılımcıların pandemi sürecinde çalışma durumlarını göstermektedir. Buna göre %44,5’inin çalışma durumu değişmemiştir. Çalışma gün ve saati azalanların oranı %15,9, sadece çalıştığı gün sayısı azalanların oranı da %13,8’dir. Tabloda en dikkat çeken veri de katılımcıların %12,8’inin işsiz kalmasıdır.

Evde kalma ve izolasyon uygulamaları ekonomi kurumunun mevcut dengesizliğe karşı verdiği tepkiler arasında yer alır. Ancak bu tür uygulamalar işletmelerin kapanmasını ve işsizliğe de neden olmuştur.

Salgın dönemi boyunca pek çok işletme karantina önlemleri nedeniyle geçici süreyle kapanmıştır. Bazı sektörlerde işle ilgili faaliyetler evden yürütülürken çoğu kişi ücretsiz izne ayrılmak ya da işini kaybetmek durumunda kalmıştır. 2020 Mayıs ayı verilerine göre 3,3 milyar insanın oluşturduğu küresel işgücünün istihdam edildiği işyerlerinin % 81’i tamamen veya kısmen kapanmıştır”.⁴⁰

Çalışma durumunun cinsiyete göre değişimi göz önüne alındığında erkeklerin evde kalma süresinin arttığını söylemek mümkündür. Evli erkek ve kadınlar açısından çalışma durumunun cinsiyete göre durumuna bakıldığında her iki cinsiyetin de olağan rol ve yükümlülüklerinin değiştiğini söylenebilir.

Genel olarak anneler çalışma sürelerini babalara göre önemli ölçüde daha fazla azalttı. Bu özellikle evde bakım ve evde eğitim taleplerinin en yoğun olduğu, ilkökullü çağında veya daha küçük çocukları olan kişiler için geçerlidir. Çift gelirliler, evli heteroseksüel çiftlerin raporlarına dayanarak elde ettiğimiz sonuçlar, her ikisi de çalışan babalara göre annelerin çalışma saatlerinin kesintilere karşı

³⁹ Sheth, 2020: 281-282.

⁴⁰ Yaşar Dinçer ve Yirmibeşoğlu, 2020: 785.

daha savunmasız olduğunu gösteriyor. Uzaktan çalışma, okullar ve kreşler kapandıkça anneleri daha kapsamlı iş kaybından korumuş olabilir. Ancak evden çalışanlar arasında, evde küçük çocukları (1-5 yaş arası) olan anneler çalışma sürelerinin azaldığını bildiriyor. Okul öncesi çocukların fiziksel bakım taleplerinin sınırsız olması nedeniyle bu belki de şaşırtıcı değildir.⁴¹

Tablo 9'a bakıldığında katılımcıların %44,5'inin çalışma durumlarında herhangi bir değişiklik olmadığını belirttiği görülmektedir. Şüphesiz ki bu noktada meslek türü etkili olmakla birlikte evden çalışma imkânına sahip olma da etkili olmuştur. Ancak "iş faaliyetlerini evlerinden yürütme olasılıkları daha yüksek olanların eğitim düzeyi ve kazancı daha yüksek olanlar"⁴² olduğunu da söylemek gerekir.

Tablo 10. Ailede iş kaybı yaşayanların durumu

	Sayı	Yüzde
Evet	145	37,1
Hayır	245	62,7
Toplam	390	99,7
Missing System	1	,3
Toplam	391	100,0

Araştırmada katılımcılara *ailenizde KOVİD-19 pandemisi nedeniyle iş kaybı yaşayan var mı?* diye soruldu. Tablo 10 bu soruya verilen cevapları göstermektedir. Tabloya göre %62,7 oranında katılımcı ailesinden herhangi birinin iş kaybı yaşamadığını belirtmiştir. Katılımcıların %37,1'i ise pandemi sürecinde ailesinde iş kaybı yaşayanların olduğunu belirtmiştir.

Tablo 11. İş kaybı yaşayanların sektörel dağılımı

	Sayı	Yüzde
İnşaat	46	11,8
Ulaşım	13	3,3
Hazır giyim	7	1,8
Memur	6	1,5
Sağlık	6	1,5
Otomotiv	9	2,3
Gıda	19	4,9
Eğitim	12	3,1
Diğer	30	7,7
Toplam	148	37,9
Missing System	243	62,1
Toplam	391	100,0

Tablo 11 soruya evet cevabı veren katılımcıların aile üyelerinin hangi sektörde çalıştığını göstermektedir. Tabloya bakıldığında inşaat sektörünün ilk sırada olduğu görülmektedir. Esasen bu durum Trabzon özelinde karşılaşılan bir durum değil. Çünkü,

Türkiye'de COVID-19 Pandemisinin önemli ölçüde etkilenen ve orta-yüksek düzeyde istihdam riski taşıyan bir sektör ... 1.533.000'lik istihdam seviyesine sahip olan inşaat işkoludur. İnşaat sektörü son 20 yıla yakın bir süre ekonominin motor gücü fonksiyonu icra etmiş, birçok alt işkolundan girdi sağlayan ... istihdam deposu bir işkolu olmuştur.⁴³

⁴¹ Collins vd., 2021: 110.

⁴² Blundell vd., 2020: 300.

⁴³ Balcı ve Çetin, 2020: 30.

Dolayısıyla bu çalışma neticesinde inşaat sektöründe çalışanlarda görülen iş kaybı Türkiye'deki ekonomik sorunun Trabzon'daki izdüşümüdür.

Tablo 12. Harcama durumu

	Sayı	Yüzde
Harcamalar arttı	200	51,2
Harcamalar azaldı	94	24,0
Değişmedi	97	24,8
Toplam	391	100,0

Tablo 12 katılımcıların harcama durumlarını göstermektedir. Buna göre katılımcıların %51,2'si harcamaların arttığını, %24,0'ü azaldığını ve %24,8'i de değişmediğini belirtmiştir. Salgın çok boyutlu ve kuşatıcı etkisiyle olağan yaşantıyı yine çok yönlü değiştirmiştir. “Öyle ki COVID-19 pandemi süreci dünya çapında insanların yaşam stillerini çok farklı boyutlara taşımış bu sebeple de ihtiyaçlarını ve harcama davranışlarını değiştirmiştir”.⁴⁴ KOVİD-19 pandemisi döneminde bireylerin harcamaları ile ilgili yapılan bir çalışmada “katılımcıların yaş ve gelir düzeyleri arttıkça COVID-19 sürecinde sağlık ve diğer harcamalarının da arttığı ve katılımcıların ülkemizi salgınla mücadelede başarılı bulma düzeyi arttıkça sağlık ve diğer harcamalarının azaldığı tespit edilmiştir”.⁴⁵

Pandeminin neticesinde ekonomi kurumunda görülen değişiklikten biri de harcamaların temassız ödemeye veya kredi kartı kullanılarak yapılmasıdır. Ekonomide görülen bu dijital uygulama hastalığın bulaşmasını engelleme amacı taşıdığı gibi ekonomi kurumunda bozulan dengeye kavuşmayı da amaçlamaktadır. Dolayısıyla “[p]andemi sürecinde korunma önlemlerinden biri de kredi kullanımını oldu”.⁴⁶ Öyle ki “Kovid-19 ile birlikte nakit kullanımının azaldığı, kredi kartıyla nakit çekme ve temassız ödeme yöntemlerinin yaygınlaştığı gözlemlendi”.⁴⁷

Tablo 13. En çok harcama yapılan alan

En çok neye harcama yapıldı?	Sayı	Yüzde
Sağlık	52	13,3
Barınma	24	6,1
Eğitim	17	4,3
Bilişim ve teknoloji	23	5,9
Giyim	25	6,4
Beslenme	237	60,6
Diğer	12	3,1
Toplam	390	99,7
Missing System	1	,3
Toplam	391	100,0

Tablo 13 pandemi sürecinde katılımcıların en çok neye harcama yaptıklarını göstermektedir. Tabloya göre beslenme (%60,6) en fazla harcamanın yapıldığı ihtiyaçtır. İkinci en fazla harcama yapılan alan sağlık (%13,3) ve ardından da giyim (%6,4) gelmektedir. Bu harcama eğilimi A. H. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ile uyumludur. Maslow insanların hayatlarına devam edebilmesi için fizyolojik (beslenme, sağlık vb.) ihtiyaçların öncelikle karşılamaları gerektiğini söyler.⁴⁸ Bireylerin KOVİD-19 sürecinde harcamalarını konu edinen bir araştırmada

⁴⁴ Erişen ve Yılmaz, 2020: 343.

⁴⁵ Erişen ve Yılmaz, 2020: 351.

⁴⁶ Ağırkaya, 2021: 52.

⁴⁷ Ağırkaya, 2021: 55.

⁴⁸ Maslow, 1943.

“katılımcıların yaş ve gelir düzeyleri arttıkça COVID-19 pandemisi döneminde sağlık ve diğer harcamalarının da arttığı ve katılımcıların ülkemizi salgınla mücadelede başarılı bulma düzeyi arttıkça sağlık ve diğer harcamalarının azaldığı tespit edilmiştir”.⁴⁹ Yine farklı bir çalışmada katılımcıların “gıda ve temizlik malzemesi depolama durumunun değişmediğini ifade edenlerin oranı %47,3 olmasına rağmen arttığını belirtenlerin oranı %49,2 olmuştur”.⁵⁰

Tablo 14. Devlet tarafından verilen sosyal desteği yeterli buluyor musunuz?

		Sayı	Yüzde
	Evet	63	16,1
	Hayır	325	83,1
	Toplam	388	99,2
Missing	System	3	,8
Toplam		391	100,0

Tablo 14 KOVID-19 pandemisinde devlet tarafından yapılan sosyal desteğe dair katılımcıların değerlendirmelerini göstermektedir. “Yoksulluğun aynı veya nakdi yardımlar yoluyla giderilmesi anlamına gelen ve ihtiyaç sahiplerinin farklı gereksinimlerinden dolayı ortaya çıkan sosyal yardımlar, hak mahrumiyetlerini ortadan kaldırarak yoksulluğu azaltmayı amaçlar”.⁵¹ Tablo 14’e göre %83,1 oranında katılımcı verilen desteği yeterli bulmamaktadır. Ancak mevcut şartlar göz önüne alındığında devletin ciddi bir maddi destek sağladığını da hatırlamak gerekir.

Örneğin 18 Mayıs 2020’de Cumhurbaşkanı yaptığı açıklamada şunları ifade etmiştir:

... bu tarih itibarıyla son iki ayda, yaklaşık 5,5 milyon vatandaşımıza 1000’er TL’lik nakit destek, 4,5 milyonu aşkın vatandaşımıza da Kısmi Çalışma Ödeneği ve İşsizlik ödeneği olarak yaklaşık 6 milyar TL ödeme fiilen yapılmıştır. Hükümet tarafından açıklanan “Ekonomik İstikrar Kalkanı” programı kapsamında toplam olarak yaklaşık 10 milyon ihtiyaç sahibi kişiye 11,5 milyar TL’lik (1,67 milyar dolar) karşılıksız nakit desteği sağlanmıştır.⁵²

Devletin verdiği sosyal desteği katılımcıların yetersiz bulmasının bir diğer sebebi de Trabzon kentinde değişen ekonomik yapı ve yapının salgın krizine yeterli cevap verememesidir. Tablo 15 katılımcıların Trabzon’daki ekonomi durumuna dair düşüncelerini göstermektedir.

Tablo 15. Trabzon’daki ekonomi durumu

		Sayı	Yüzde
	Ticaret durağanlaştı	66	16,9
	İş olanakları azaldı	83	21,2
	Gıda fiyatları arttı	132	33,8
	Konut fiyatları arttı	18	4,6
	Ekonomik ilişkilerde güvensizlik arttı	40	10,2
	Araç fiyatları arttı	14	3,6
	Değişmedi	1	,3
	Diğer	37	9,5
	Toplam	391	100,0

⁴⁹ Erişen ve Yılmaz, 2020: 351.

⁵⁰ Karataş, 2020: 14.

⁵¹ Karagöl ve Dama, 2015: 9.

⁵² Balcı ve Çetin, 2020: 63.

Tablo 15'e bakıldığında gıda fiyatlarının artması (%33,8) ilk sırada yer almaktadır. İş olanaklarının azalması (%21,2) ve ticaretin durağanlaşması (%16,9) da diğer önemli ekonomik sorunlardır. "Küresel krize bağlı ekonomik durgunluk ve daralmanın (1) istihdamın daralmasına, (2) işsizliğin artmasına ve (3) istihdam koşullarının olumsuz olarak etkilenmesine yol açtığı/açacağı, gözlemlenen bir durum ve genel kabul gören bir görüştür."⁵³ Bu görüş bağlamında Trabzon ekonomisinin de benzer krizleri yaşadığı söylenebilir.

2.2. Sosyal Hayata Etkiler

KOVİD-19 gündelik ve sosyal hayatın rutinini bozmuştur. Yeni normal dönemde sağlık kurumu halkın sağlığını koruma ve pandemiyi kontrol altına alma hedefiyle birçok uygulamayı hayata geçirmiştir. HES kodu bu uygulamalardan biridir. HES (Hayat Eve Sığar), "[k]ontrollü Sosyal Hayat kapsamında, ulaşım ya da ziyaret gibi işlemlerinizi kurumlarla ve kişilerle, Covid-19 hastalığı açısından herhangi bir risk taşıyıp taşımadığınızı güvenli şekilde paylaşmanıza yarayan bir koddur".⁵⁴ Dolayısıyla HES kodu sosyal hayatta bulaş riskine dair insanları uyaran ve diğerleriyle olan etkileşimin nasıl bir seyir izleyeceğine dair rehberlik eden dijital bir araçtır.

Tablo 16. Salgın sürecinde insan ilişkileri

	Sayı	Yüzde
İnsanların birbirlerine olan güvenleri azaldı	93	23,8
Sosyal etkileşim sınırlandı	206	52,7
Aile üyeleri birbirleriyle daha fazla vakit geçirdi	47	12,0
Aile içi şiddet ve geçimsizlik arttı	38	9,7
İnsanlar birbirlerine daha sıkı sarıldı	1	,3
Diğer	3	,8
Toplam	388	99,2
Missing System	3	,8
Toplam	391	100,0

Katılımcılara *salgın döneminde insanlar arası ilişkilerdeki en önemli değişiklik nedir?* Diye sorulduğunda verdikleri cevaplar tablo 16'te yer almaktadır. Buna göre katılımcılar sosyal etkileşimin sınırlandığını (%52,7) ifade etmişlerdir. Salgınla mücadelenin ana uygulamaları izolasyon, teması azaltma ve mesafeye dikkat etmedir. Sosyal etkileşimin bu denli sınırlı olmasının sebebi de salgınla mücadeledir. Alınan tedbirler kapsamında bulaş riskinin azaltılması için sosyal etkileşim sınırlandırılmıştır. "Hem bireysel, hem toplumsal düzeyde yansımaları olan bu tedbirler arasında şunlar sayılabilir: hijyen, sosyal mesafe, sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları, şehirlere giriş-çıkışların izne bağlanması, iş yerlerinin ve alışveriş merkezlerinin kapatılması, çalışanlara zorunlu izin, yarı-zamanlı çalışma ve "evde kal" çağrılarını."⁵⁵

⁵³ Acar, 2020a: 487.

⁵⁴ Sağlık Bakanlığı, 2023.

⁵⁵ Acar, 2020b: 291.

Tablo 17. Komşuluk ve akrabalık ilişkileri

	Sayı	Yüzde
Akraba ve komşular birbirlerinden uzaklaştı	249	63,7
Akraba ve komşular birbirlerine daha çok yaklaştı	20	5,1
Akraba ve komşuluk ziyaretleri arttı	4	1,0
Misafirlik kalmadı	89	22,8
Değişiklik olmadı	29	7,4
Toplam	391	100,0

Tablo 17 katılımcıların KOVİD-19 sürecinde komşu ve akrabalarla olan ilişki eğilimlerini göstermektedir. Tabloya göre salgın akraba ve komşuları (%63,7) birbirinden uzaklaştırmıştır. Ayrıca kültürün önemli bir değeri olarak kabul edebileceğimiz “misafirlik” davranışı da salgın sürecinde azalmıştır. Katılımcıların %22,8’i misafirliğin kalmadığını özellikle belirtmiştir.

Tablo 18. Gündelik hayatta değişim

	Sayı	Yüzde
Sosyal etkinliklere katılım azaldı	121	30,9
Teknoloji kullanımını arttı	65	16,6
Evde geçirdiğim zaman arttı	117	29,9
Ailemle daha fazla vakit geçirdim	29	7,4
İşim aksadı	41	10,5
Değişmedi	11	2,8
Diğer	7	1,8
Toplam	391	100,0

Gündelik hayat, “gün içinde gerçekleşen kalıplaşmış davranışların bütününe ifade eder”.⁵⁶ KOVİD-19 salgını “dünya çapında günlük yaşam biçimlerini temelden değiştirdi”.⁵⁷ Tablo 18 salgınına bağlı olarak insanların gündelik hayattaki deneyimlerini özetlemektedir. Tabloya bakıldığında sosyal etkinliklere katılımın azaldığı (%30,9) ve evde geçen zamanın arttığı (29,9) görülmektedir. “Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan sosyal izolasyon, özellikle eğitim ve iş dünyasında uzaktan erişime geçme sürecini normal süreçte olmayacak kadar hızlandırmış ve neredeyse insanların tamamının uzaktan erişime alışması ve adapte olmasını sağlamıştır”.⁵⁸ Karantina uygulamaları ve sosyal izolasyon başta olmak üzere salgınla mücadele adımları insanların evde kalma süresini artırmıştır. Yaşanan dijital dönüşüm de evden çalışma ve uzaktan eğitim gibi olanakları insanların hizmetine sunmuştur.

KOVİD-19 sürecinde evde kaldıklarında insanlar ne tür eğlence/ rekreasyon faaliyetleri yaptıklarını sorgulayan bir çalışmada katılımcılar bilimsel ve kültürel aktiviteler, dini aktiviteler, müzik, aile aktiviteleri, home ofis çalışma, yetenek ve sanat gerektiren aktiviteler, spor, temizlik, oyun, teknoloji ve hobilerini yerine getirdiklerini belirtmiştir. Teknoloji ilk sırada yer alırken, bilimsel ve kültürel aktiviteler ikinci, sportif aktiviteler de üçüncü sırada yer almıştır.⁵⁹ Boş zamanları değerlendirme tercihi olarak teknolojinin kullanılması hem akıllı telefon,

⁵⁶ Çetin, 2013: 17.

⁵⁷ Collins vd. 2021: 101

⁵⁸ Hotar vd. 2020: 217.

⁵⁹ Güzel vd. 2020: 126.

kişisel bilgisayar ve dijital oyunların hem de sosyal medyanın yaygın kullanımını göstermektedir. Öyle ki sosyal izolasyon sürecinde bireylerin boş zamanı nasıl değerlendirdiklerini konu edinen bir çalışmada sosyal medya kullanımının arttığı ve araştırmaya katılanların %99,1'inin sosyal medyayı aktif kullandığı verisine ulaşılmıştır.⁶⁰

2.3. Sağlık Hizmetleri ve Pandemiden Korunma

Bir pandemi olarak KOVİD-19 en fazla sağlık kurumunu etkilemiştir. Salgın halk sağlığını tehdit etmekle kalmamış toplumsal sistemin işlevselliğini bozmuştur. Parsons'ın vurguladığı gibi hastalıklar işlevsizliktir.⁶¹ Özellikle halk sağlığı söz konusu olduğunda hastalığın etkileri toplumsal sistem üzerinde çok daha fazla dönüştürücü etkilere sahip olabilmektedir. KOVİD-19'a karşı mücadele ve korunma stratejilerine bakıldığında holistik (ya da kültürel) sağlık paradigmasının ön planda tutulduğu görülmektedir. Holistik sağlık paradigması, "hastalık ve sağlığın toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamda ele alınarak anlaşılabilirliği" üzerinde durur.⁶² Bu paradigma bireyleri sağlıklarından ötürü sorumlu tutarak kişisel bakımın (self-care) önemini vurgulamaktadır.⁶³ Pandemi sürecinde "temizlik, maske, mesafe" söylemi başta olmak üzere aşılama ve sokağa çıkma yasaklarına uyma gibi stratejiler bireyleri sağlıklarını koruma noktasında sorumlu tutmakta ve iyilik halinin önemi üzerinde durarak çevresel koşulların sağlık durumu açısından göz önüne alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Sağlığın, pandemi sürecinde sürdürülebilir olabilmesi ve bozulan kurumsal işleyişin yeni normal bağlamında denge ve uyum kazanması holistik paradigma çerçevesinde ele alınmıştır.

Tablo 19. Sağlık hizmetlerine erişim

Sağlık hizmetleriyle ilgili herhangi bir sorun yaşadınız mı?	Sayı	Yüzde
Evet	98	25,1
Hayır	293	74,9
Toplam	391	100,0

Katılımcılara *sağlık hizmetleriyle ilgili herhangi bir sorun yaşadınız mı?* diye sorulduğunda tablo 19'da görüldüğü gibi %74,9'u *hayır* cevabını vermiştir. Dolayısıyla e- nabız, HES kodu, evde bakım hizmetleri ve Sağlık Bakanlığının koruyucu sağlık hizmetleri sunması pandemi sürecinde sürdürülebilir bir sağlık düzeninin olduğunu göstermektedir. Sağlık hizmetlerinin sürdürülebilir olmasının beş göstergesi vardır. "Düşük sağlık eşitsizliği", arkadaşlar, aile ve toplumun sağlıklı yaşamı teşvik etmesi", "tüm atıkların geri dönüştürülmesi, yeniden kullanımı ve en aza indirilmesi", "hizmet sunumunda uzun vadeli finansal, sosyal ve çevresel maliyetleri hesaplamak", "hastaneye yatışlar nadirdir", "sağlık merkezinde ya da telefonla çevrimiçi anında yardım", "evde bakımın önemszenmesi".⁶⁴ Halk sağlığına yönelik koruyucu sağlık hizmetleri, "[s]ağlığın korunması hastalıkların önlenmesi için verilen hizmetler ile yapılan düzenlemeler"i kapsamakla birlikte hem bireyleri bağışıklama ve sağlık eğitimi verme hem de temiz hava ve su sağlamaya yönelik uygulamalardan oluşmaktadır.⁶⁵ Dolayısıyla başta "temizlik, maske, mesafe" söylemi olmak üzere pandemi ile mücadelede uygulanan aşılama ve Sağlık Bakanlığının halkı bilgilendirme adına yaptığı afiş ve broşürler de koruyucu sağlık hizmetlerinin birer örneğidir.

⁶⁰ Güteryüz vd. 2020: 39.

⁶¹ Parsons, 1991: 289.

⁶² Baloğlu, 2006: 10.

⁶³ Macionis, 2013: 553.

⁶⁴ Schroeder vd. 2013: 77.

⁶⁵ Arslantaş, 2019: 5-6.

Tablo 20. KOVİD-19 önlemleri yeterli mi?

	Sayı	Yüzde
Evet	160	40,9
Hayır	229	58,6
Toplam	389	99,5
Missing System	2	,5
Toplam	391	100,0

Tablo 20'ye bakıldığında katılımcıların %58,6'sı KOVİD-19'a karşı alınan önlemleri yetersiz bulurken %40,9'u da yeterli bulmaktadır.

Tablo 21. Salgından kurtulmanın yolu

	Sayı	Yüzde
Temizlik	36	9,2
Maske	5	1,3
Sosyal mesafe	15	3,8
Temizlik, maske ve sosyal mesafe	196	50,1
Aşı	80	20,5
Hiçbiri	46	11,8
Diğer	13	3,3
Toplam	391	100,0

Araştırmaya katılanların KOVİD-19'dan kurtulmanın yolunun ne olduğuna dair düşünceleri tablo 20'de gösterilmektedir. Katılımcıların %50,1 "temizlik, maske ve mesafe"yi, %20,5'i de "aşılama"yı kurtulmanın yolu olarak görmektedir. Katılımcıların %78,7'si aşı vurulacağını belirtmiştir. Aşırı reddedenlerin oranı ise %21,2'dir.

Tablo 22. Aşırı reddetme nedeni

	Sayı	Yüzde
Aşının çözüm olduğuna inanmıyorum	26	6,6
Aşılar genetik yapıyı bozmakta	9	2,3
Aşıların yan etkileri fazla	15	3,8
Aşılar ekonomik kazanç için üretildi	8	2,0
Aşılar kısa sürede üretildiği için güvenilir değil	18	4,6
Diğer	7	1,8
Toplam	83	21,2
Missing System	308	78,8
Toplam	391	100,0

Tablo 22 aşırı reddedenlerin reddetme nedenlerini göstermektedir. Aşının çözüm olduğuna inanmayanlar ilk sırada yer alıyor. Aşıların kısa sürede üretilmesi de ikinci bir reddetme nedenidir. Aşılama salgınlara karşı en güvenilir bağışıklama tekniğidir. Ancak KOVİD-19'dan korunma amacıyla üretilen aşılar ciddi tartışmalara neden olmuştur. Aşı karşıtlığı veya aşırı reddetme, aşılama hizmetlerinin mevcut olmasına rağmen güvenli aşı vurulmayı reddetme veya

geciktirmedi.⁶⁶ KOVİD-19 aşısının reddedilme sebepleri “insanlara maymun ve domuz genleri enfekte edileceği”, “koronavirüs sürekli mutasyona uğradığı için aşının işe yaramayacağı”, “aşı üreticilerinin aşı olmasının yasak olduğu” ve “aşılardan kısırlığa neden olacağı” gibi iddialardır.⁶⁷

2.4. Geleceğe Bakış ve Eğitim

Ulrich Beck risk toplumu kavramıyla post modern toplumların öngörülemez riskleri barındırdığını vurgulamaktadır. Ona göre insanlık “rasyonelliğin sonucu olarak yaratılan belirsizlik ve denetlenemezlik”⁶⁸ gibi bir sorunla karşı karşıyadır. Giddens ise modern toplumlarda “kendi bilginin ve teknolojinin doğal dünya üzerindeki etkisi tarafından yaratılan” üretilmiş risklerle karşı karşıya olduğumuzu ifade eder.⁶⁹ KOVİD-19 risk toplumunda insanlığın deneyimlediği son pandemidir. Teknoloji ve bilimsel bilginin sınırlarının her geçen gün genişlediği günümüz dünyasında SARS, domuz gribi, kuş gribi ve AIDS/HIV vb. salgınların görülme sebebi ana tartışma konusudur. Bu bağlamda katılımcılara *sizce salgınların ortaya çıkma sebebi nedir?* Diye sorulduğunda verdikleri cevaplar tablo 23’te gösterilmektedir.

Tablo 23. Salgınların ortaya çıkma sebebi

	Sayı	Yüzde
Küreselleşme	73	18,7
Nüfus artışı	57	14,6
İnsanların doğaya verdiği zararlar	124	31,7
Küresel ısınma	8	2,0
Su, hava ve çevre kirliliği	83	21,2
Diğer	44	11,3
Toplam	389	99,5
Missing System	2	,5
Toplam	391	100,0

Salgınların ortaya çıkmasının çeşitli sebepleri vardır. Tabloya göre katılımcıların %31,7’si insanların doğaya verdiği zararları, %21,2’si su, hava ve çevre kirliliğini, %18,7’si de küreselleşmeyi salgınların sebebi olarak görmektedir. KOVİD-19’un ortaya çıkma nedenine dair birçok görüş veya komplo teori vardır. Bu teorilerden biri,

Amerikalılar tarafından ortaya atılan ve virüsün Çin tarafından, dünya güçler dengesini değiştirmek amacıyla üretilmiş bir biyolojik silah olduğunu ileri süren teoridir. Bunun tam aksini iddia eden bir başka komplo teorisine göre, virüs ABD laboratuvarlarında üretilmiş ve ABD’li askerler tarafından Çin’e salınmıştır. Amaç, dünyanın en güçlü şekilde yükselen ekonomisini istikrarsızlaştırmaktır.⁷⁰

⁶⁶ WHO, (14 Mart 2023). “Vaccine hesitancy: A growing challenge for immunization programmes”, <https://www.who.int/news/item/18-08-2015-vaccine-hesitancy-a-growing-challenge-for-immunization-programmes#:~:text=In%20a%20special%20issue%20of,despite%20availability%20of%20vaccination%20services.>

⁶⁷ Teyit, (14 Mart 2023). “Aşı karışıklığı ve Covid-19”, <https://teyit.org/dosya-asi-karsitligi-ve-covid-19>

⁶⁸ Beck, 2013: 44.

⁶⁹ Giddens, 2013: 1006.

⁷⁰ Acar, 2020b: 289.

Tablo 24. Geleceğe dair bakış

Nasıl bir değişim	Sayı	Yüzde
Daha iyi bir gelecek olacağına dair inancım azaldı	103	26,3
Gelecekte sağlık durumumuz daha kötü olacak	29	7,4
Gelecekte salgın hastalıklar artacak	44	11,3
Ekonomik kriz yaşanacak	68	17,4
Normal hayata hiçbir zaman dönemeyeceğiz	33	8,4
Diğer	5	1,3
Toplam	282	72,1
Missing System	109	27,9
Toplam	391	100,0

Pandemi geleceğe dair bakış açınızı değiştirdi mi? şeklinde sorulan soruya katılımcıların yaklaşık % 73'ü evet yanıtını vermiştir. Gelecekte nasıl bir değişim olacağına dair soruya verilen cevaplar ise tablo 24'de yer almaktadır. Araştırmaya katılanların %26,3'ü daha iyi bir gelecek olacağına dair inançlarının azaldığını ifade etmiştir. Ekonomik kriz yaşanacak diyenlerin oranı da %17,4'tür. Gelecekte salgın hastalıklar artacak diyenlerin oranı %11,3 normal hayata hiçbir zaman dönemeyeceğiz diyenlerin oranı %8,4 ve gelecekte sağlık durumunun daha kötü olacak diyenlerin oranı da %7,4'tür. Dolayısıyla tüm bu veriler, gelecekle ilgili farklı endişeleri göstermektedir. Verilerden hareketle araştırmaya katılanların %70,8'i gelecekle ilgili endişe taşımaktadır. Pandeminin toplumsal etkilerini konu edinen farklı bir çalışmada "araştırmaya katılanların %67,5'i gelecekle ilgili endişelerinin arttığı"⁷¹ görülmüştür. KOVİD- 19'u insanların nasıl anlamlandırdıkları üzerine yapılan bir araştırmada da pandeminin bir afet olduğu ve salgından sonra dünyanın değişeceğine dair katılımcıların fikir beyan ettikleri ortaya çıkmıştır.⁷²

Tablo 25. Uzaktan eğitime dair düşünceler

	Sayı	Yüzde
Etkili bir eğitim modeli olduğunu düşünüyorum	43	11,0
Etkili bir eğitim modeli değil	230	58,8
Yüz yüze eğitim ile birleştirilmeli	94	24,0
Salgın bittiğinde de uzaktan eğitim modeli devam ettirilmeli	14	3,6
Diğer	9	2,3
Toplam	390	99,7
Missing System	1	,3
Toplam	391	100,0

⁷¹ Karataş, 2020: 15.

⁷² Kaplan, Sevinç ve İşbilen, 2020: 587.

KOVİD-19'in eğitim kurumunda neden olduğu düzensizliğe karşı gösterdiği en önemli tepki uzaktan eğitim modeline geçiştir. Bu bağlamda "MEB, öğrenci, öğretmen ve veliler başta olmak üzere tüm eğitim paydaşlarının sağlığını gözeterek öncelikle okulları tüm kademelerde kapatmıştır". ... "Bu karar ile ilkokuldan ortaöğretim sonuna kadar farklı kademelerdeki yaklaşık 18 milyon öğrencinin eğitim süreçleri okul dışına taşınmıştır".⁷³ "Uzaktan eğitim yöntemi, eğitimde fırsat eşitliği sağlamak, eğitim maliyetlerini azaltmak, zaman ve mesafe sınırlamalarını ortadan kaldırmak amacıyla tasarlanmış ve KOVİD-19 salgını başlayana kadar geniş bir kullanım alanı bulamamıştı."⁷⁴ Tablo 25'e göre araştırmaya katılanların %58,8'i bu eğitim modelinin etkili bir eğitim modeli olduğunu düşünmemektedir. Uzaktan eğitim alan yükseköğretim öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada da benzer sonuçla karşılaşılmış ve katılımcıların "uzaktan eğitim ile ilgili süreç ve çıktıları üzerinde görüşlerinin çoğunluğu verimsiz olduğu kanısında" oldukları sonucuna ulaşmıştır.⁷⁵

Sonuç

Trabzon kentinde yaşayan yetişkinlerin pandemi deneyimlerini konu edinen bu araştırmada toplumsal yapının ekonomi, sağlık, sosyal ve eğitimle ilgili boyutlarına KOVİD-19'un etkileri insanların deneyimleri üzerinden irdelenmiştir. Katılımcılar özellikle salgının ekonomi kurumuna etkileri üzerinde durmuşlardır. Burada ekonomik etkiler insanların alış veriş eğilimleri, iş ve çalışma durumları, gelir durumları ve kentin ekonomik durumunu içermektedir. Pandemiyle bozulan ekonomik sistem denge ve uyumu sağlama adına dijitalleşme ve sosyal destek programlarını yürürlüğe koymuştur. Sağlık durumuyla ilgili etkilerde ise sağlık hizmetlerine erişim ve gereken tıbbi bilgi ve danışma hizmetlerinin alınması söz konusudur. Katılımcıların büyük çoğunluğu Sağlık Bakanlığının sağlık politikalarına karşı olumlu düşüncelere sahiptir. Pandeminin sosyal etkilerinde ise sosyal etkinliklerin azalması veya insanların bu etkinliklere katılımlarının düşük olduğu görülüyor. Bu bağlamda sosyal etkinliklere katılım azalmıştır. Pandemi gündelik hayatın eğitim boyutunu da etkilemiş ve uzaktan eğitim modeline geçilmiştir. Ancak katılımcıların çoğunluğu bu eğitim modeline karşı memnuniyetsizdir. Özetle, Trabzon kentinde yeni normal olarak kavramsallaştırılan pandemi sonrası toplumsal örgütlenme başta sağlık, ekonomi, eğitim ve boş zamanları değerlendirme kurumlarının olağan yapısını dönüştürmüş ve her bir kurum kendi işlevsel gereklilikleri neticesinde toplumsal uyum ve dengeyi sağlama adına bir dizi pratik ve düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur.

KAYNAKÇA

Acar, Ahmet Cevat (2020a), "COVID-19 Krizinin İstihdam ve Çalışma Yöntemlerine Etkisi", *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, (Ed. M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, <https://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/bilim-ve-dusunce/kuresel-salginin-anatomisi-insan-ve-toplumun-gelecegi-1/covid-19-krizinin-istihdam-ve-calisma-yontemlerine-etkisi>.

Acar, Mustafa (2020b), *Korona Sonrası Dünya: Ekonomik, Sosyal ve Akademik Hayatta Ne Değişecek, Ne Değişmeyecek?*, *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, (Ed. M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, <https://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/bilim-ve-dusunce/kuresel-salginin-anatomisi-insan-ve-toplumun-gelecegi-1/korona-sonrasi-dunya-ekonomik-sosyal-ve-akademik-hayatta-ne-degisecek-ne-degismeyecek>.

Ahmadi, Ramazan (2020), "Koronavirüs Pandemisinin (Kovid-19) Toplumsal Etkiler", *Bilim Armonisi Dergisi*, 3/2, 65-72.

⁷³ Özer ve Suna, 2020: 188.

⁷⁴ Günlük ve Özcan, 2021: 76.

⁷⁵ Ekiz, 2020: 10.

Akgüngör, Çağlar (2010), "Toplumbilim Perspektifinden Afeti Düşünmek", *EUL Journal of Social Sciences*, 1(1), 3-22.

Arslantaş, D. (2019). Temel sağlık hizmetleri kavramı. D. Arslantaş, (Ed.), *Temel sağlık hizmetleri içinde* (2-21). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Balcı, Yusuf ve Çetin, Güldenur (2020), *Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisinde İstihdam Ve Çalışma Hayatı Üzerindeki Etkileri: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*, <https://www.ticaret.edu.tr/uploads/haberler/1374/%C4%B0stihdam%20Raporu.pdf>

Baloğlu, Burhan (2006). *Ekonomik Ve Sosyolojik Bakış Açısıyla Sağlık Ve Hastalık*. İstanbul: Der Yayınları.

Bauman, Zygmunt (2018). *Akışkan Hayat* (A. E. Pilgir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BBC News Türkçe, 25 Şubat 2021, "Covid: Karadeniz'de vaka sayıları neden yüksek?", [bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56184456](https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56184456).

Beck, Ulrich (2011). *Risk Toplumu- başka bir modernliğe doğru*, (2. Baskı) (K. Özdoğan ve B. Doğan Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Berman, Marshall (2017), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (19. Baskı), (Ü. Altuğ ve B. Peker, Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Blundell, Richard vd. (2020), "COVID-19 and Inequalities", *Fiscal Studies*, 41/2, 291-319.

Collins, Caitlyn vd. (2021), "COVID-19 and the gender gap in work hours", *Gender Work Organ*, 28/1, 101-112.

Corpuz, J. C. G. (2021). Adapting to the culture of 'new normal': an emerging response to COVID-19. *Journal of Public Health*, 43 (2), 344-345.

Coşkun, Recai, Altunışık, Remzi ve Yıldırım, Engin (2019), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, (10. Baskı), Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Çetin, Ensar (2013), *Gündelik hayat sosyolojisi*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Doster, Barış (2020), "Salgın Hastalık Sonrası Dünya ve Türkiye: Bozulan Ezberler, Güçlenen Siyasetler", *Virüs ve Toplum*, (Ed. Hulki Cevizoğlu), İstanbul: Doğ Kitabevi, 107-126.

Erişen, Mehmet Akif ve Yılmaz, Fatma Özlem (2020), "COVID-19 Pandemisi Döneminde Bireylerin Harcamalarının İncelenmesi", *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, Özel Sayı, 340-353.

Genç, Ömer Faruk (2021), "The Effects Of The Pandemic On Globalization And Firm Strategies", *The Social and Economic Impact of COVID-19*, (Ed. Hamza Şimşek ve Marcel Mečiar), London: Ijopec Publication, 9-22.

Giddens, Anthony (2005). *Sosyal teorinin temel problemleri* (1. Baskı) (Çev. Ümit Tatlıcan), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Giddens, Anthony (2013). *Sosyoloji*. (Çev. İsmail Yılmaz). (Birinci Baskı). İstanbul: Kırmızı Yayınları

Güleryüz, Samet vd. (2020), "Sosyal İzolasyon Sürecindeki Bireylerin Serbest Zaman Değerlendirme Biçimleri: Sosyal Medya Kullanım Amaçları ile Sosyal Medya Bağımlılığı İlişisinin İncelenmesi", *FOCUSS Spor Yönetimi Araştırmaları Dergisi*, 1/1, 31-45

Günlük, Mehmet ve Özcan, Murat (2021), "Distance Education Acceptance By Accounting Academics During The Covid-19 Pandemic", (Ed. Hamza Şimşek ve Marcel Mečiar), London: Ijopec Publication, 59-84.

- Güzel, Pınar vd., (2020), "Know-How" to Spend Time in Home Isolation during COVID-19; Restrictions and Recreational Activities", *International Journal of Psychology and Educational Studies*, 772, 122-131.
- Hotar, Nükhet vd. (2020), "Pandeminin Toplumsal Yansımaları", *İzmir İktisat Dergisi*, 35/2, 211-220
- Hürriyet, 25 Şubat 2021, "Trabzon'da koronavirüs vaka sayısında 10 kat artış", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56184456>
- Kaplan, Hasan, Sevinç Kenan ve İşbilen, Nihal (2020), "Doğal Afetleri Anlamlandırma ve Başa Çıkma: Covid-19 Salgını Üzerine Bir Araştırma", *Turkish Studies*, 15(4), 579-598.
- Karataş, Zeki (2020), "COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme", *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4/1, 3-17.
- Kılıç, Orhan (2020), "Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri", *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, (Ed. M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, <https://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/bilim-ve-dusunce/kuresel-salginin-anatomisi-insan-ve-toplumun-gelecegi-1>.
- Kleinman, A. (1988). *The Illness narratives - suffering, healing and the human condition*. USA: Basic Books.
- Macionis, J. J. (2013). *Sosyoloji*. (13. Baskı) (Çev. Ed. Vildan Akan). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Neuman, Lawrence W. (2012a). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 2*, (5. Baskı), (S. Özge, Çev.), Ankara: Yayın Odası.
- Neuman, Lawrence W. (2012b). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1*, (5. Baskı), (S. Özge, Çev.), Ankara: Yayın Odası.
- Özer, Mahmut ve Suna, Eren (2020). "COVID-19 Salgını ve Eğitim", *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, (Ed. M. Şeker, A. Özer ve C. Korkut), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, https://www.tuba.gov.tr/files/yayinlar/bilim-ve-dusun/TUBA-978-605-2249-46-8_Ch8.pdf
- Parsons, Talcott. (1991). *The Social System*. (Haz. Bryan S. Turner). London: Routledge
- Saad-Filho, Alfredo (2022), *Kriz Çağı: Neoliberalizm, demokrasinin çöküşü ve pandemi*. (Ş. Alpagut, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Schroeder, K. vd. (2013), *Sustainable healthcare*. (1. Baskı). United States of America: Wiley Blackwell.
- Sheth, Jagdish (2020), "Impact of Covid-19 on consumer behavior: Will the old habits return or die?", *Journal of Business Research*, 117, 280-283.
- Sundawa, D., Logayah, D. S. ve Hardiyanti, R. A. (2021). New normal in the era of pandemic covid-19 in forming, 3rd International Conference on Environmental Geography and Geography Education, <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/747/1/012068/pdf>
- Şimşek, Sidar Atalay (2020), "Effects Of Covid-19 On Consumption In Turkey", *The Social and Economic Impact of COVID-19*, (Ed. Hamza Şimşek ve Marcel Mečiar), London: Ijopec Publication, 157-170.
- T.C Sağlık Bakanlığı, (2023). *HES kodu nedir?* <https://hayatevesigar.saglik.gov.tr/hes.html>. (Erişim tarihi: 15.05.2023).

Taştan, Çoşkun (Haz.) (2020), *Kovid-19 Salgını Ve Sonrası Psikolojik Ve Sosyolojik Değerlendirmeler*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Teyit, (14 Mart 2023). "Aşı karşıtlığı ve Covid-19", <https://teyit.org/dosya-asi-karsitligi-ve-covid-19>.

Touraine, Alain (2014), *Toplumların Sonu*, (O. Kunal, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Turner, B. S. (2011). *Tıbbi güç ve toplumsal bilgi*. (Çev. Ümit Tatlıcan). (Birinci Baskı). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Wallace, R. A. and Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları – klasik geleneğin geliştirilmesi*. (Çev. Leyla Elburuz ve M. Rami Ayas). (Dördüncü Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

WHO, (14 Mart 2023). "Vaccine hesitancy: A growing challenge for immunization programmes", <https://www.who.int/news/item/18-08-2015-vaccine-hesitancy-a-growing-challenge-for-immunization-programmes#:~:text=In%20a%20special%20issue%20of,despite%20availability%20of%20vaccination%20services>.

Yadigaroglu, Hüseyin (2018), *Yetişkin Kanser Hastalarının Hastalık Deneyimleri Ve Hasta-Yakın İlişisine Sosyolojik Bakış*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaşar Dinçer, Fatma Hande ve Yirmibeşoğlu, Gözde (2020), "COVID-19'un Ekonomik Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Değerlendirilmesi", *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, Special Issue, 780-792.

Yıkılmaz, İbrahim (2021), "Covid-19 Pandemic As A Digital Transformation Catalyst", *The Social and Economic Impact of COVID-19*, (Ed. Hamza Şimşek ve Marcel Mečiar), London: Ijopec Publication, 119-128.

Zeren, Fatma ve Yılanç, Veli (2020), "Analysing Spatial Patterns Of The Covid-19 Outbreak In Turkey", *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4/2, 27-40.